

OBČANSKÉ PRÁVO

PRÁVNÍ PRINCIPY

A

ZÁSADY SOUKROMÉHO PRÁVA

*Snímky slouží k orientaci posluchačů přednášek
a k činění si poznámek.
Nenahrazují přednášky, učebnice ani cvičebnice.*

verze 1.2 (2006)

© Ivo Telec, 2005

Ius est ars boni et aequi

Publius Iuventilius Celsus, D. 1, 1, 1 pr.

kol. 70 – kol. 140 po Kr.

TEMATICKÝ PŘEHLED

1. účel a soustava
2. životní princip a postoj
3. obecné právní principy
4. zásady soukromého práva
5. zvláštní zásady soukromého práva
6. zásady soukromoprávních institucí

1. ČÁST

VŠEOBECNĚ, PRÁVNÍ PRINCIPY A PRÁVNÍ NORMY

ÚČEL PRÁVNÍCH PRINCIPŮ

1. **bezprostředně normativní s cílem přímo právně upravit lidské chování**
2. **zákonodárně politický a technický**
3. **výkladový**
4. **aplikační vč. právní argumentace**

SOUSTAVA

1. obecné právní principy
přirozené zásady právní
2. obecné zásady práva **soukromého**
3. obecné zásady práva **veřejného**
4. zvláštní (**odvětvové**) zásady práva soukromého
5. zvláštní (**odvětvové**) zásady práva veřejného
6. zásady právních **institucí**

ŽIVOTNÍ PRINCIP

- **Princip vzájemného podporování**
(Prinzip der Stützender Hilfe)
- **Přirozenost lásky = kladné nastavení světa**
 - ✗ rušení svobodnou vůlí

ŽIVOTNÍ POSTOJ

- **Přirozený postoj ke spravedlnosti**
 - ✓ každodenní zkušenost, zejm. prožitím
 - ✓ samozřejmé, bezděčné, vnímání významu věcí a přesvědčení o něm;
„dětsky nevinný“ postoj
- **Právně teoretický postoj**
 - ✓ cílem *porozumět*, čím věci jsou (zatřídit je)
 - ✓ **zproblematizování přirozeně známého světa**
 - ✓ **vyvolání právního problému**
 - ✓ **rozumové zpochybnění přirozeného postoje**

SPOLEČENSKÉ ŘÁDY

- **Náboženský;** např. náboženské symboly
- **Morální;** srv. morální závazky, morálku právnických povolání
- **Právní;** srv. právní normy a právní principy
- **Hospodářský;** viz pravidla hospodářské soutěže
- **Vědecký;** srv. vědecké zvyklosti
- **Politický;** např. politické symboly nebo politická odpovědnost za politický delikt

PŘÍKAZY PRÁVA

Praecepta iuris sunt haec:

*Honeste vivere,
alterum non laedere,
suum cuique tribuere.*

Domitius Ulpianus, D 1, 1, 10, 1
(170 – 228 po Kr.)

PŘEDPOROZUMĚNÍ

*... každý dobře ví, že smlouvy se mají plnit,
dluhy platit, nikoho neuvádět v omyl,
nepomlouvat ani neokrádat ...*

- **Právní řád jen formalizuje všeobecně známé rady, jak žít bez újmy vlastní nebo bližnímu**
 - ✗ **státně pozitivistická závislost na předpisu na všechno (nadužívání rozumu) ☹️**
nebo na pouhém textu předpisu (nepoužívání rozumu) ☹️

OBEČNÉ PRÁVNÍ PRINCIPY

- **Osvědčené principy právního státu**
= právní principy
preamb. Ú
- **Argumentační důsledky logické nebo právně rétorické pro celý právní řád**

POVAHA A CÍL PRÁVNÍCH PRINCIPŮ

- **Axiomatická povaha**

apriorní dobra, všeobecně osvědčené a uznávané, které **netřeba dokazovat (axiomy)**, jimiž se právní řád právního státu nechává ovládat (**vláda práva**); úhelné kameny práva

- **Cíl**

trvalé udržování **obecného právního dobra (míru)** mezi lidmi a vůči přírodě

- **Vnitřní jednotu, soudržnost a účelnost práva**

PŘEHLED PRÁVNÍCH PRINCIPŮ

■ Právní ctnosti (právní hodnoty)

1. spravedlnost
2. úcta a uznání zdroje přirozených práv (vyšší moci)
3. nezadatelnost přirozených práv
4. svoboda vůle
5. osobní odpovědnost
6. nedotknutelnost lidské bytosti
7. rozumnost a rozumné očekávání
8. poměrnost
9. přiměřenost
10. bezpečí a důkazní jistota

11. úcta k právům a svobodám jedince
12. rovnost v právech (právní rovnost)
13. obecné právní dobro
14. dobrá vůle
15. dobrá víra (*bona fides*)
16. dobré mravy (*bonos mores*)
17. dobrá pověst
18. dobrá správa

19. zákon nepůsobí zpětně (*lex retro non agit*)
20. z bezpráví právo nevznikne (*ius ex iniuria non oritur*)
21. bezpráví neospravedlňuje bezpráví (*iniuria non excusat iniuriam*)
22. není trestu bez zákona, není trestného činu bez zákona, aj.
 - *In favorem vitae*
 - *In favorem libertatis*

PRÁVNÍ PRINCIPY A PRÁVNÍ NORMY

- **2 pojmové prvky práva**
 1. princip (hodnotový význam *prima facie*)
 2. norma
- **Shodnost účelu** ➔ dobro a spravedlnost
- **Jednotný instrumentální význam právního řádu a obou jeho prvků**
 - normy i principy mají být prodchnuty stejným „kmitočtem“, laděny na stejnou strunu

- **Právní normy:** platí **výlučně**
příkaz, zákaz, nebo
dovolení;
jedno ruší druhé
- **Právní principy:** platí **souběžně**
dva nebo více; kříží se
a vyvažují se vzájemně, a to:
 1. *secundum et intra legem* = právní normy
 2. *praeter legem* = právně politické podněty
 3. *extra (contra) legem* = *ius non scripta*

■ Pravidlo řešení střetu 2 prvků práva

Stanoví-li právní princip jinak nežli právní norma nebo naopak,
použije se ten prvek práva,
který je **přirozenější** a v konkrétní nastalé věci
spravedlivější

- ☛ míra přirozenosti
- ☛ míra spravedlivého uspořádání věci

- **Poměr právního principu a právní normy**

neplatí

zásada *lex specialis derogat legi generali*

- **Původ právního principu**
všeobecné povědomí o přiměřenosti
a závaznosti; trvá udržováním povědomí
- **Původ zákonné právní normy**
politické rozhodnutí, politická dohoda aj.
politické dorozumění; vliv nahodilosti; trvá
do zrušení

PRÁVNÍ PRINCIP A PRÁVNÍ POLITIKA

- **Právní princip**
„nikdo nesmí mít prospěch ze svého protiprávního jednání“
- **Právní politika**
„přímé daně se mají snížit, nepřímé zvýšit“

POLITIKA A PRÁVO

- **Vláda lidu**

- **Svrchovanost lidu**

**relativní skupinové
(např. stranické)
zájmy, předsudky;
soutěž o veřejnou
moc**

- **Vláda práva**

- **Právní stát**

- a. **demokratický**

- b. **jiný**

**objektivní zájem
spravedlnosti
služba
spravedlnosti**

STRUKTURA PRÁVNÍ NORMY

- **Dvojčlenná struktura**
 1. **skutková podstata** (hypotéza, antecedent)
podmiňující část, *např. poškození zdraví*
 2. **právní důsledek** naplnění skutkové podstaty
(sankce, účinek, konsekvent)
podmíněná část, *např. závazek nahradit škodu na zdraví*
- ➔ **implicitní zásada** *neminem leadere*

2. ČÁST

PRÁVNÍ ZÁSADY

PRÁVNÍ ZÁSADY

- **Právní zásady**, na nichž je vybudován zákon; souladné s právními principy; vyjádřeny:
 - ✓ zákonem (*secundum et intra legem*)
 - ✓ mimozákonně (*praeter legem, extra legem*)

- 1. **obecné**
- 2. **zvláštní (odvětvové)**, např. práva obchodního

- 3. **jednotlivých právních institucí**
např. právní ochrany osobnosti nebo rodiny

PŘIROZENÝ SMYSL ZÁKONA

- § 7 ABGB, *natürliches Sinn eines Gesetzes*
causa finalis

= **objektivní uspořádání poměrů**
mezi lidmi nebo vůči přírodě,
které vychází z přirozených **zákonitostí** světa,
z přirozených lidských **práv** z nich
vyplývajících, jakož i z **cíle** lidského života

PŘIROZENÉ ZÁSADY PRÁVNÍ

- § 7 ABGB a návrh o. z.

natürliche Rechtsgrundsätzen

= nezadatelné životní zásady právního významu, státy uznávané a používané, nikoli však státy stanovené

= zásady spravedlnosti (ekvita)

ZÁSADY SPRAVEDLNOSTI

- **Přirozená spravedlnost** (*natural justice*)
 - = **nepsané hmotné právo** (*ius non scripta*);
používáno mj. v rozhodčím řízení z vůle účastníků majetkového sporu
(ekvita, *ex aequo et bono*)
např. zásada *neminem laedere*
- **Co je spravedlivé?**
To, co je přirozeně (objektivně) prospěšné.

KTERÉ TO JSOU?

1. ochrana života a zdraví, cti, důstojnosti a soukromí (**osobnosti**)
2. ochrana **rodiny**
3. ochrana **vlastnictví**
4. ochrana **slabšího** před bezdůvodnou újmou pro **nedostatek věku** (ochrana nezletilce) nebo pro **závislost** svého postavení (ochrana slabší strany)
5. nikdo nesmí bezdůvodně **těžít z vlastní neschopnosti** k újmě jiného

6. **slib zavazuje**; smlouvy mají být plněny (*pacta sunt servanda*)
7. nikomu nelze odepřít, co mu po právu náleží
8. předpoklad **dobré víry** právního jednání nebo jiného chování (**vyvratitelná domněnka**)
9. zákaz zneužití práva k újmě jiného
10. nikdo nemůže zasáhnout do integrity jiného
11. nikdo nemůže na jiného převést více práv nežli má sám

12. nikdo nesmí být nucen setrvávat ve společenství
13. nikdo nesmí být nucen vzdát se budoucích práv
14. nikdo nemůže mít prospěch z vlastního protiprávního jednání nebo z toho, že jednal ve zlé víře či proti dobrým mravům
15. nikomu neškodit

16. nikomu nelze odepřít, co mu po právu náleží
17. nikdo se nemůže bezdůvodně obohatit na úkor jiného
18. spravedlivý důvod
19. práva bdělým (*vigilantibus iura*)
aj.

3. ČÁST

ZÁSADY SOUKROMÉHO PRÁVA

VÝZNAM

1. **hierarchicky hodnotový účel práva**
 2. **ústavní přizpůsobení (konformita) podústavního práva**
 3. **jednota, soudržnost a účel práva**
 4. **všeobecná znalost práva**
 5. **smysluplnost (ospravedlnění) práva**
 6. **zákonodárné vodítko pro budoucí právo**
 7. **argumentační a interpretační vodítko platného práva**
- **Různá teoretická třídění zásad v písemnictví**

1. PRIVÁTNÍ AUTONOMIE

- **Vše dovoleno, co není zakázáno**

čl. 2/3 LZPS, čl. 2/4 Ú, § 2/3 o. z., § 263 obch. z.

1. **svoboda volby právně jednat nebo nejednat**

výjimkou smluvní přímus

2. **svoboda volby smluvníka**

např. i veřejnou nabídkou komunikoli

3. svoboda volby účelu, obsahu, způsobu a formy právního jednání

smlouvy typové nebo atypové, smíšené;

➤ způsob volního projevu:

výslovný X nevýslovný, *per facta concludentia*

➤ forma: **písemná prostá**

písemná kvalifikovaná

*např. volní projevy stran na téže listině
nebo veřejnou listinou (notářským či
exekutorským zápisem)*

MÍRA SVOBODY SPOLEČNOSTI

- **Míra svobody lidské společnosti je přímo úměrná míře možného uplatnění svobodné vůle jedince v soukromých poměrech**

X *např. o. z. v původním znění z 1964* ☹️

OMEZENÍ PRIVÁTNÍ AUTONOMIE

- **Zásada minimálního omezení lidské svobody v soukromých poměrech; jen co je nutné k:**
 1. **výkonu svobody jiných**
 2. **ochraně všeobecných dober**
jakožto **nerozložitelných** hodnot patřících všem;
např. dobrých mravů, veřejné morálky, veřejného pořádku, veřejného zdraví, veřejného bezpečí apod.

- 1992 čs. soukromoprávní obnovení možnosti církevního sňatku vedle občanského
 - ☛ **rozšíření svobody vůle v soukromoprávní věci osobního stavu; svoboda volby formy sňatku; bezpečí nabytí osobního stavu mj. osvědčením MaÚ o způsobilosti k uzavření manželství**
 - ✗ návrh o. z. a údajná systémovost statusového práva ✗ stát rozvádí, ale neoddává (delegace)
- **právní podstatou je soukromoprávní souhlasné prohlášení (souhlasný projev vůle) snoubenců, právně druhotné je před kým projevono; zápis do knihy manželství, vedené MaÚ, jen evidenční**

SMLUVNÍ PŘÍMUS

- Smluvní přímus *ex lege* nebo *ex contractu*

Příklad:

Zákonná **kontraktační povinnost** uzavřít i **proti své vůli** např. *pojistnou smlouvu* o pojištění odpovědnosti za škodu způsobenou:

- ✓ při výkonu povolání, *např. advokáta*
- ✓ provozem silničního motorového vozidla

= přímus právně **jednat** i proti své vůli v zájmu ochrany **slabšího** (klienta) nebo ochrany **všeobecného dobra** s **volbou s kým jednat** (volba pojistitele).

2. NEFORMÁLNOST

- **Svoboda vůle zvolit si formu právního jednání**
 1. neformální
 2. formální

- **Výjimečně státem přikázaná právní forma**
 1. výslovná
 2. přede svědky
 3. písemná soukromou nebo veřejnou listinou,

je-li k tomu sdostatek **rozumný důvod ospravedlňující**
státní zásah do svobodné vůle

3. OCHRANA SOUKROMÉHO PRÁVA

■ Ochrana práva

(§ 4 o. z., § 3/věta druhá o. s. ř.) před:

1. ohrožením reálnou hrozbou

✗ jen hypotetická hrozba

2. porušením

■ Deliktní (právně bezdůvodný) zásah:

1. ohrožovací, např. *příprava nebo pokus skutku*

2. dokonaný

■ Zákaz odepření výkonu spravedlnosti

(*denegationis iustitiae*), procesní zásada civilní

4. OCHRANA POKOJNÉHO STAVU

- *Quieta non movere*

§ 5 o. z.

účelem **obnova** narušeného pokojného stavu **odstraněním zřejmého zásahu** (obnovením *statu quo ante*) pomocí obecního úřadu obce s rozšířenou působností

- **Trestní právo správní**

přestupek proti veřejnému pořádku nebo občanskému soužití; § 47 nebo 49 přest. z.

5. NIKOMU NEŠKODIT

■ *Neminem laedere*

§ 415 a 420 an. o. z.

nikomu neškodí, kdo vykonává své právo;

např. kdo čerpá vodu z cizí studny z titulu svého práva z věcného břemene zatěžujícího cizí pozemek

6. OCHRANA SLABŠÍ STRANY

■ Slabší člověk je soukromým právem chráněn

1. nezletilec, *srv. práva dítěte* ♀
2. nesvéprávný
3. zaměstnanec
4. pacient nebo klient
5. spotřebitel
6. nájemce bytu
7. původce výtvorů, *např. autor* 🎵 *či vynálezce*
8. menšinový akcionář aj.

PŘÍKLAD: SMLUVNÍ LICENCE

■ Autorský zákon

Nevyplývá-li z licenční smlouvy např. mezi autorem a televizním vysílatelem jinak, má se za to, že jde o nevýhradní licenci k televiznímu vysílání autorova díla.

Nikoli o licenci výhradní.

Tzn. in favorem auctoris.

§ 47/1 *in fine* a. z.

ZÁKAZ ZNEUŽITÍ MONOPOLU

- **Monopol**

1. přirozený
2. právní (výhradní koncese)

- **Smlouva připojovací (adhézní)**

obchodník s elektřinou je **povinen uzavřít** smlouvu o dodávce elektřiny s **každým**,

kdo splňuje předpoklady (**legální smluvní přímus**)

a zákazník podepisuje **smluvní formulář** předložený monopolistou, jehož obsah **nemůže** měnit;

srv. např. energet. z. č. 458/00 Sb.

7. DOBRÁ VÍRA

- **Vyvratitelná domněnka (předpoklad) dobré víry každého**
 - ✓ soukromé právo založeno na předpokladu **poctivosti**
- **Výkladové pravidlo (§ 35/2 o. z.)**
právní jednání má být **vykládáno tak, aby nebyl poškozen, kdo jednal *bona fide*, nebo kdo dobromyslně důvěřoval, že jiný jedná *bona fide***

8. DOBRÉ MRAVY

- Souběh a prolínání mravnosti a právnosti
- Zlatá pravidla (*aureae regulae*) soukromého práva:
 1. **neplatnost** soukromoprávních jednání přičících se dobrým mravům § 39 o. z.
 2. **zákaz výkonu** soukromých práv v rozporu s dobrými mravy § 3 odst. 1 o. z.
 3. **občanskoprávní odpovědnost** za škodu úmyslným jednáním proti dobrým mravům; § 424 o. z.

- C. c.: *bonne foi* (ve významu dobrých mravů, jako mravní kategorie)
- ABGB: *gutte Sitten*
- BGB: *Treu und Glauben*
- o. z.: *zásady socialistického soužití*
(původní znění z 1964)

9. ZÁKAZ ZNEUŽITÍ PRÁVA

- **Zákaz výkonu práva na úkor bližního nebo všeobecného dobra (statku, blaha)**

*např. zákaz výkonu práva vlastnického na úkor vlastníka sousedícího pozemku
nebo na úkor pokojného stavu soužití v obci*

- **Vlastnictví zavazuje (čl. 11/3 LZPS)**
K čemu? Ke zdržení se jeho výkonu na úkor

10. PRÁVA NÁLEŽEJÍ BDĚLÝM

- *Vigilantibus iura scripta sunt*
rozhodnost a odvaha brát se o své právo
právo v rukou schopných;
- ✓ **spí-li se na právech**
 - ☛ **zánik** (prekluze) práva *ex lege* uplynutím doby a nečinností
 - ☛ **oslabení** práva dlužníkovou námitkou promlčení po uplynutí doby; naturální právo bez nároku

11. PRÁVNÍ BEZPEČÍ

- **Bezpečí:**
 1. stejného rozhodnutí o stejném právu
 2. rozhodnutí toho, kdo je příslušen
 3. stejného rozhodnutí každého, kdo bude rozhodovat o právu

- **Důkazní jistota nabytí práva**
např. pomocí svědků, veřejnou nebo soukromou listinou aj.

12. ODBORNOST

- **Zásada profesionality**
např. podnikatele

Kdo se hlásí jako příslušník určitého **stavu** nebo **povolání k odbornému výkonu** nebo jinak vystupuje jako **odborník**, je zavázán nahradit škodu způsobenou za určitých okolností;

např. odbornost advokáta vůči klientovi, lékaře v soukromé praxi vůči pacientovi apod.

13. LEX RETRO NON AGIT

- **Výslovný ústavní zákaz zpětné účinnosti norem trestního práva**
ve smluvním právu platí **dohodnutá účinnost smlouvy**:
 - a. uzavřením, kdy je shodná s platností
 - b. pozdější účinnost
 - c. dřívější účinnost, *např. již od 1. 1. tohoto roku*

- *Iura quesita*
práva **nabytá** před účinností právní normy,
zůstávají **nedotčena**

14. PRÁVA TŘETÍCH

- **Zákaz výkonu smluvní svobody ke zhoršení postavení třetího (na jeho úkor)**

např. zákaz dohody dědiců na úkor věřitele zůstavitele

15. SMLUVNÍ SPRAVEDLNOST

- **Parita smluvních plnění**
= zásadní **vyrovnanost vzájemných plnění**
s ohledem na **účel smlouvy**
např. zásadně vyrovnaný poměr užitné hodnoty pronajaté obchodní místnosti a nájemného
- **Přirozený zákon rovnováhy** (vyrovnání braní a dávání), *Gleichgewichtsgesetz, Law of Equilibrium*

16. ROZUMNÉ OČEKÁVÁNÍ

- **Rozumnost vlastností právního řádu**

ratio scripta

rozumné uspořádání poměrů

- *Reasonable expectation*

rozumně lze očekávat určité chování

- **Zvláštní zásada obezřetnosti při podnikání
na kapitálovém trhu**

z. č. 256/04 Sb.

17. ZDRAVÝ ROZUM

- *Common sense*

= rozumovému poznání nadřazený
praktický soud a hodnocení životní situace
dle **prožité zkušenosti** (empirie)
bez vlivu právně teoretických znalostí
= **intuitivní zdroj základních právních pravd**

- **Rozumné očekávání, *reasonable expectation***

- **Rozumné uspořádání poměrů**

18. IN DUBIO MITIUS

- **V pochybnostech mírněji**
 - ➔ **poddajnost (dispozitivnost)**
norem soukromého práva
- **Výkladové pravidlo pro výklad smluv**
 - ✓ smlouvy jsou spíše platné, nežli neplatné;
srv. projevenou vůli stran
- *In dubio pro reo*
zásada práva trestního

19. PŘEDCHÁZENÍ

- **Předcházení ohrožení nebo porušení soukromého práva nebo všeobecného dobra srv. též právní princip **obezřetnosti**; a to **prevence**:**
- 1. **sporů**
- 2. **soukromých deliktů a škod z nich**
 - a. **újem majetkových**
 - b. **újem nemajetkových**

- **Generální příkaz prevence vůbec**
Legální generální příkazy

§ 3/2 o. z.

1. **vyvarovat** se ohrožení nebo porušení práva
2. **přednosti dohody** o odstranění rozporu stran
vč. možného přispění **prostředníka**
(zprostředkovatele, mediátora) nebo **smírce**;
*srv. např. mediaci v kolektivním právu
pracovním nebo autorském a souvisejících
právech; srv. např. smírčí řízení soudní*

- **Generální smluvní prevence**

§ 43 o. z.

**Legální příkaz smluvníkům odstranit
vše, co může vést ke sporům**

*např. nepoužívat vícevýznamové pojmy
bez vysvětlení jejich určitého významu*

■ **Generální škodní prevence**

§ 415 o. z.

Legální příkaz svým **chováním neškodit**
(*neminem laedere*) na zdraví, majetku, přírodě nebo
životním prostředí,
tzn. neškodit na právech nebo všeobecných dobrech

= též **generální klausule skutkové podstaty
zakázeného škodního chování;**

k tomu dále viz **zvláštní skutkové podstaty**

deliktního práva škodního

§ 421 – 437 o. z.

20. NEZNALOST ZÁKONA NEOMLOUVÁ

- **Předpokladem je objektivní poznatelnost zákona bez dokazování jeho skutečné znalosti konkrétním člověkem**
 - = neomlouvá zejm. neznalost právních principů a obecných zásad práva soukromého nebo veřejného
 - = nezjišťuje se subjektivní stav vědomí lidí o právu
 - × **právní význam zjištění osobních poměrů člověka**

4. ČÁST

ZÁSADY ZVLÁŠTNÍ VČETNĚ ZÁSAD PRÁVNÍCH INSTITUCÍ

ZÁSADY ZVLÁŠTNÍ

- **Právo obchodní**
zásada poctivého obchodního styku aj.
- **Právo autorské a právo výkonných umělců**
zásada pravdivosti autorství
nebo původcovství uměleckého výkonu
- **Právo pracovní**
zásada závislé práce
aj.

ZÁSADY PRÁVNÍCH INSTITUCÍ

Např.

- **Zásada rodinné solidarity**
- **Zásady vypořádání zaniklého společného jmění manželů**

§ 149/2 - 4 o. z.

aj.

LITERATURA

Čečotová, Dobré mravy v slovenskom súkromnom práve. Bratislava 2005.

Dworkin, Když se práva berou vážně. Praha 2001.

Havel, Dobré mravy a poctový obchodní styk. Právník, 2000/1.

Hurdík, Zásady soukromého práva. Brno 1998.

Kühn, Aplikace práva ve složitých případech. K úloze právních principů v judikatuře. Praha 2002.

Salač, Rozpor s dobrými mravy a jeho následky v civilním právu. Praha 2004.²

Večeřa, Spravedlnost v právu. Brno 1997.

Foto:

Schiermonnikoog, Frísko, Nizozemí 2006

Justiční palác, Brno, Morava, Česko 2006

Nedvězí, Čechy, Česko 2006